

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Yekşah Ciltler

Yekshah Bookbindings in Manisa Manuscript Library

Yasin ÇAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi, Cilt Anasanat Dalı

Asst. Prof., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts,
Department of Bookbinding,

İstanbul / Turkey

yasin.cakmak@msgsu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7902-0829

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Nisan / April 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 8 Haziran / June 2021

Atıf / Citation: Çakmak, Yasin. "Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Yekşah Ciltler/
Yekshah Bookbindings in Manisa Manuscript Library". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 10/20
(Temmuz/July 2021/2): 300-324

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Gumushane
University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All
right reserved.

Öz

Türk İslâm sanatının her döneminde icra edilen eserlerin tezyinat programı birbirleriyle irtibatlı ilerlemiş ve hiçbir zaman bütünlüğünü kaybetmemiştir. İslâmiyet'in tarih sahnesine çıkması ve gelişen fetihlerle birlikte birçok yeni kültürlerle tanışılmış ve Türk-İslam sanatı günden güne zenginleşmiştir. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nden sonra Fatih Devri'nde Osmanlı cildi kendi üslûbunu oluşturarak birbirinden sanatlı eserleri vücuda getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı ile kurduğu münasebetler neticesinde XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yeni tezyinî unsurlar Türk cilt sanatına girmiştir. Klasik dönemden sonra malzeme ve teknik anlamda farklılaşma yaşanarak ciltler üzerindeki desenler "yazma" tekniğinde üretilmiştir. Akabinde bu motifler "yekşah" aletiyle işlenerek hacim kazandırılmış ve sanat değerleri daha da arttırılmıştır. Cilt sanatı araştırmalarında yekşah örnekleri az bulunmakta olup gerekli akademik çalışmalardan da uzak kaldığı gözlemlenmiştir. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 13.105 adet yazma eser ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve üç adet Türkçe, üç adet Arapça ve bir adet Farsça muhtevaya sahip yedi adet yazma eser cildinin yekşah tekniğinde bezendiği tespit edilmiştir. Ciltler; desen, teknik ve kompozisyon açısından irdelenerek diğer müze ve koleksiyonlardaki örneklerle de karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cilt Sanatı, Yekşah, Tezyinat, Manisa, Osmanlı.

Abstract

The ornamentation program of the works performed in every period of Turkish Islamic art has progressed in conjunction with each other and has never lost its integrity. With the emergence of Islam on the stage of history and the developing conquests, many new cultures were met and Turkish-Islamic art was enriched day by day. After the Anatolian Seljuks and the Principalities Period, the Ottoman bookbinding in the Fatih Period created its own style and created works of art each other. As a result of the relations between the Ottoman Empire and the West, new ornamental elements entered the Turkish bookbinding art in the 17th and 18th centuries. After the classical period, there has been a differentiation in terms of material and technique, and the patterns on the bindings are produced in the "applied with brush" technique. Subsequently, these motifs were processed with the "yekshah" tool to gain volume and their artistic values were further increased. There are few examples of yekshah in bookbookbinding art researches and it has been observed that they are far from necessary academic studies. 13,105 manuscripts in Manisa Manuscript Library were examined in detail and it was determined that seven manuscript volumes with three Turkish, three Arabic and one Persian content were decorated in yekshah technique. Bookbindings; it was examined in terms of design, technique and composition and compared with examples in other museums

and collections.

Keywords: *Bookbinding Art, Yekshah, Ornamentation, Manisa, Ottoman.*

Extended Summary

As a result of the value given to science by Islam, all kinds of objects such as writing, paper, ink and books were tried to be given the necessary respect. The ornamentation program of the works performed in every period of Turkish-Islamic art has progressed in connection with each other and has never lost its integrity. With the emergence of Islam on the stage of history and the subsequent conquests, many new cultures were met and Turkish-Islamic art became richer day by day. In the light of the scientific activities that started in the Abbasid period, significant progress was made in positive sciences. As a manifestation of these developments, Islamic art was also ornamentated with geometric compositions, which required advanced knowledge of geometry. Geometric compositions, which were also applied on the bookbindings, were used in the entire Islamic geography from the 9th to the 13th centuries. The Seljuks brought their art accumulations in the field of Iran to Anatolia in the 11th century, and provided the emergence of valuable works. The extraordinary craftsmanship revealed in the book arts spread to other Muslim states, ensuring its continuation under the roof of the Karamanid Principality, especially the Mamluks, and transferred to the Ottoman Empire. The art value of the bookbindings was increased by using the filigree technique, which was brought as an innovation by the Karakoyunlu and Akkoyunlu Turkmens and Celayirians, in the containers. In the 14th and 15th centuries, geometric forms were used together with floral elements and it was the time period in which the transition from geometry to floral patterns was experienced. While the political power provided by the Ottoman Empire in the 16th century brought positive developments in many ways, there were also changes in the artistic understanding of the period. Unlike the geometric patterns in the Seljuk period, the floral forms came to the fore and took their place on the bindings by being drawn to the full style. The patterns on the bookbindings of this period were embossed by pressing on the leather surface after the tooth was engraved on the mold, and they were colored in different techniques and methods. As a result of the relations between the Ottoman Empire and the West, new ornamental elements entered the Turkish bookbinding art in the 17th and 18th centuries. After the classical period, material and technical differentiation was experienced and the patterns on the bindings were

produced in the "applied with brush" technique. Subsequently, these motifs were processed with the "yekshah" tool, adding volume and increasing their artistic value. 13.105 manuscripts were examined in detail in Manisa Manuscript Library and it was determined that seven manuscript bindings, three in Turkish, three in Arabic and one in Persian, were ornamentated in the yekshah technique. In the study, after giving a brief information about the art of bookbinding and its history, attention was drawn to the category of the monolithic bindings under the type of binding scheme. After the history section about Manisa and the library, the works were examined in the catalog section. Imprint definitions of the bookbindings were made first, and then their visual and drawing were added. Under the heading of Evaluation and Comparison, the bookbindings in the catalog are classified separately according to their physical and decorative features. Many books, theses, articles and digital resources were scanned in detail and the bookbindings in the catalog were compared with similar examples in other museums and libraries. It has been observed that burgundy and brown tones are preferred in the leather. Thanks to a different color applied to the floors of the shemse, salbek, bracket, envelope shemse and the forms on the edge waters, the fact that they were made in an mulevven style increased the effect of the motifs and made them more artistic. While five of the seven yekshah bookbindings have historical records, two of them do not have date information. However, the fact that these two volumes are made in the yekshah technique shows that they have the same character as the 17th-18th century bookbindings. All branches of our classical arts were examined in detail and supported by both academic and artistic studies. However, the lack of sufficient resources in Turkish bookbinding research causes some difficulties in studies in this field. In addition, the lack of sufficient visual and information content in the literature on yekshah bookbindings attracted our attention and directed our studies in this direction. We hope that by increasing the number of studies in this field and making the necessary analysis, as well as examining the volumes in manuscript libraries both in the country and throughout the Islamic geography, it will allow us to see the whole, and by making comparisons with each other, consistent comments will be made about the period ornamentation.

Giriş

Toplumların kültür ve medeniyetini ifade eden en önemli unsurlar ortaya koymuş oldukları sanat eserleridir. İslâmiyet'in ilime verdiği kıymet neticesinde yazı, kâğıt, mürekkep ve kitap gibi her türlü nesne kutsiyet ifade etmiş ve mümkün olduğunca gerekli itibar gösterilmeye çalışılmıştır.

IX. yüzyıldan XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadarki zaman aralığında üretilen İslam eserlerinin bezemesi geometrik desenlerden müteşekkildir. XIV. yüzyılda ise bitkisel öğeler ön plana çıkmış ve geometrik desenlerle birlikte kullanıldıktan sonra başköşeyi almıştır. Birçok Müslüman Türk ve Arap Devletlerin himâyesinde gelişen cilt sanatı, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında Klasik Dönemini yaşamıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlıların Batı ile kurduğu münasebetler neticesinde Türk sanatına yeni bezeme unsurları dâhil olmuş, Barok ve Rokoko gibi sanat akımları gündün güne ağırlığını hissettirerek başta mimari olmak üzere her türden sanat eserini etkilemiştir¹. Her ne kadar bu motifler Avrupa menşeli olsa da Osmanlı sanatkârları kendi kültür ve sanat potasında harmanladıktan sonra eserlerini üretmişlerdir. Klasik dönemdeki oval ve dendanlı şemse biçimleri XVII. ve XVIII. yüzyıllarda değişikliğe uğrayarak daha dar ve uzun olacak şekilde tasarlanmıştır². Kalıp baskı tekniği ile oluşturulan ciltler, bu yüzyıllarda yalnızca fırça ile deri yüzeyine *yazma* tekniğinde nakşedilmiş, akabinde ise ağzı düz veya yassı biçimdeki demirden alet olan *yekşah* ile de işlenmiştir. Uygulandığı yüzeyde yazma ile yapılan motiflere hacim ve hareketlilik sağlayan yekşah (Fot. 1-2), sıklıkla rumi desenlerin üzerine tatbik edilmelerinin yanında zerbahar (Fot. 3), çiçek buketleri (Fot. 4), Barok/Rokoko tarzda yapılan süslemeler ve muhtelif tezyini unsurlara da uygulanmıştır.

Fot 1. *Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi, MR4 envanter numaralı Mushaf-ı*

¹ Hatice Aksu, "Rokoko", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/159.

² Ahmet Saim Arıtan, "Türk Cilt Sanatı", *Türk Kitap Medeniyeti*, ed. Alper Çeker (İstanbul: Kültür A.Ş., 2009), 82.

Şerîf'in cildinden detay. (Doksan Dokuz İstanbul Mushafı, s.365)

Fot 2. *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, A.6625 envanter numaralı Mushaf-ı Şerîf'in cildinden detay.* (Doksan Dokuz İstanbul Mushafı, s.51)

Fot 3. *MHK 4830 envanter numaralı Ferâhu'r-Rûh'un zerbahar cildinden detay.* (Manisa Yazma Eser Kütüphanesi)

Fot 4. *Halet Efendi, 2 envanter numaralı Râmûzü't-Tahrîr ve't-Tefsîr'in yekşah cildinden detay. (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi)*

Yapılması hüner gerektiren yekşah'ın ekseriyetle Saray sanatkârları tarafından icra edilmesi ve kıymetli kitap ciltlerine tatbik edilmesi³, zahmetli bir işçilik gerektirdiğinin göstergesidir. Yekşah ciltler; hazırlanan cilt çeşitleri tablosuna göre *aletle yapılanlar* başlığı altında yer almakta olup kırmızı renk ile belirtilmiştir (bk. tablo 1).

---

³ Paul Hepworth, "The Yekşah Binding: Problems in a Name", *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu–Tebliğler*, ed. Ali Rıza Özcan (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2013), 163.

medreselere de ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde meydana getirilen kütüphaneler sıklıkla medrese veya câmi yanında teşkilatlanırken Manisa'daki ilk kütüphane Sultan II. Murad'ın yaptırdığı Saray'da yer almış ve oğlu Sultan II. Mehmed'in şehzadeliliği esnasında toplamış olduğu kitaplarla meydana getirilmiştir⁵. Sultan II. Mehmed hususi çabalarıyla oluşturduğu bu kütüphaneyi önce Edirne'ye fetihten sonra da İstanbul'a taşımış⁶, ve kendi mührünün olduğu elliye yakın kitabı ise Manisa'ya vakfetmiştir⁷. Sultan II. Mehmed'den sonra birçok padişah inşa ettirdikleri kütüphaneler ve yaptıkları bağışlar neticesinde şehirdeki kitap sayısı çoğalmıştır.

Muradiye Külliyesinin haziresinde yer alan ve Hacı Hüseyin Ağa tarafından yaptırılan Muradiye Kütüphanesine⁸, bin küsur kitap bağışlanarak 1806 senesinde hizmete açılmıştır. 1944 senesinde civar ilçelerden gelen kitaplarla birlikte 4350 Arapça, 2660 Latin harfli olmak üzere toplamda 7010 adet kitap bu kütüphanede toplanmıştır⁹. Zaman içerisinde kitap sayısının artmasından dolayı alan yetersiz kalınca 1945 senesinde inşa edilen Kitapsaray adlı binaya tüm eserler nakledilmiş, ilerleyen zamanlarda ise Çeşnigir Kütüphanesi ile Kırkağaç ve Soma gibi ilçelerden de gelen kitaplarla birlikte eser sayısı 11050'ye çıkmıştır¹⁰. 1962 yılında Kitapsaray ismi değiştirilerek Manisa İli Halk Kütüphanesi şeklinde kayıtlara geçmiştir. 2010 yılında Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü kurulup Hıdıroğulları Konağının da tahsis edilmesiyle birlikte tüm kitaplar bu binada toplanmıştır¹¹. Kütüphane; Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerine ait birçok yazma eseri muhteviyatında barındırmakta olup¹² ciltlerindeki tezyinî özellikler açısından da sanat değeri yüksektir.

⁵ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 96.

⁶ Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1953), 7.

⁷ Sadık Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri* (Ankara: Manisa İli Merkez Kütüphaneleri ve Geliştirme Derneği Yayınları, 1974), 19.

⁸ Feridun Emecen, *Manisa'da Türk Devri Yapıları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 566.

⁹ Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri*, 24.

¹⁰ Karagöz, *Manisa İli Kütüphaneleri*, 25.

¹¹ Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, "Tarihçe" (Erişim 17 Aralık 2020).

¹² Gül Güney, "Manisa Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eser Ciltleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Al Farabi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2, (Haziran 2019), 100.

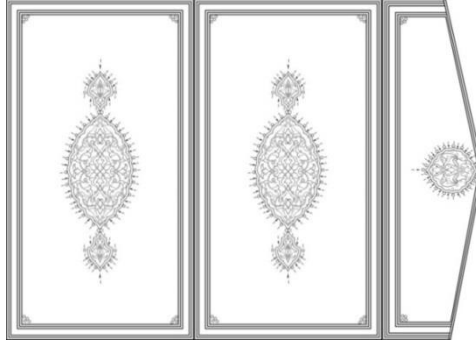
Fot 5. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi (yazarın kişisel arşivi)

2. Katalog

Kütüphanedeki ilk örnek MAK 550 envanter numaralı *Miftahü'l-Husül alâ Mir'atü'l-Usûl* adlı eserdir. Müellifi *Mustafâ b. Yûsûf el-Mustârî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili *Arapça* olan yazmanın konusu *Fıkıh* ile ilgilidir ve *nesih* hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1103 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1691 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 26,5 cm x 16 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise bordodur (Fot. 6). Cildin tezyinatı aynı karakterdedir (Çiz. 1). Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı sol kap şemsesi ile salbeğindeki desenlerin çoğu silinmiş, sağ kabın ise bir bölümü kalmıştır. Şemse; beyzî formda ve dendanlı olup zemini cildin aslı renginden farklı olarak siyah renkli yapılmış ve rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Yekşah aletiyle desenlerin yönüne uygun olacak şekilde işlenerek motiflere hacim kazandırılmıştır. Salbek zemini de şemse ile aynı üslupta bezenmiş, rumi motifleri ise $\frac{1}{2}$ simetride yapılmıştır. Şemse ve salbeklerin dendanlarına tığ ve noktalar ilave edildikten sonra cildin dört köşesine de altınla dörder nokta yapılmıştır. Mıklep şemsesi; oval formda ve dendanlı olup siyah zemin üzerine $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifi uygulanmış ve yekşah ile de işlenmiştir. Salbek kısmı dokuz eşit parçaya bölünerek içlerine birer adet altın nokta ilave edilmiştir. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

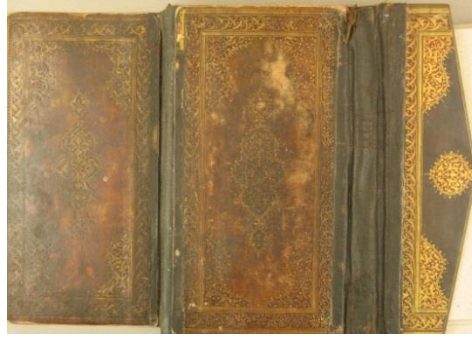
Fot 6. MAK 550 envanter numaralı *Miftahü'l-Husül alâ Mir'atü'l-Usûl'un* cildi

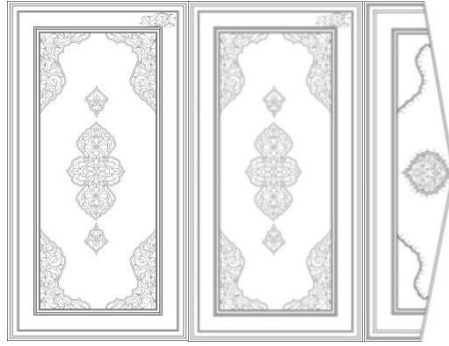
Çiz 1. MAK 550 envanter numaralı *Miftahü'l-Husül alâ Mir'atü'l-Usûl'un* cilt şeması

Kütüphanedeki ikinci örnek MHK 1403 envanter numaralı *Fihrist-i Şehinşâhân* adlı eserdir. Müellifi *Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili *Türkçe* olan yazmanın konusu *Asya Tarihi* ile ilgilidir ve *nesih* hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1140 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1726 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 25,6 cm x 14,2 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise kahverengidir (Fot. 7). Cildin tezyinatı aynı karakterdedir (Çiz. 2). Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı sağ ve sol kaptaki tezyinatın muhtelif kısımları silinmiştir. Mıklep ise iyi vaziyettedir. Gördüğü tamirattan dolayı sırt ve sertab kısımlarına koyu kahverenginde deri ilave edilmiştir. Şemse dar ve uzun formda olup dendanlıdır. Tezyinatındaki rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmış, akabinde yekşah aletiyle de desenlerin

yönüne uygun olacak şekilde işlenerek hacim kazandırılmıştır. Salbek ½ simetrideki rumi motifiyle tasarlanırken, köşebentlerdeki rumi motifleri ise asimetrik tasarlanmıştır. Şemse, salbek ve köşebentlerin dendanlarına altınla tığ ve noktalar ilave edilmiştir. Mıklep şemsesi; oval formda ve dendanlı olup ½ simetrideki rumi motifiyle bezenmiştir. Mıklebin şemse, köşebent ve kenar suyundaki üç iplik rumi bezemelerin zeminlerine bordo renk girilerek mülevven etki öne çıkarılmıştır. Cildin sağ ve sol kabındaki üç iplik rumiler ise derinin kendi rengi üzerine yapılmıştır. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezeyinatı tamamlanmıştır.

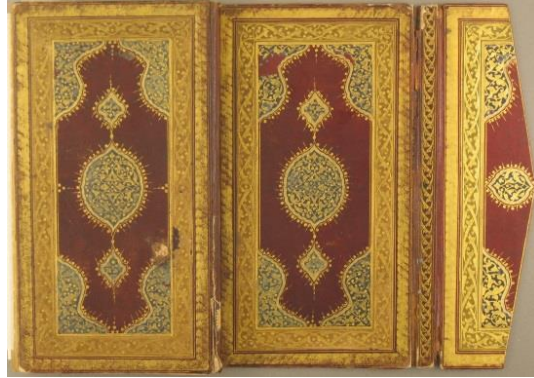
Fot 7. MHK 1403 envanter numaralı *Fihrist-i Şehinşâhân*'ın cildi

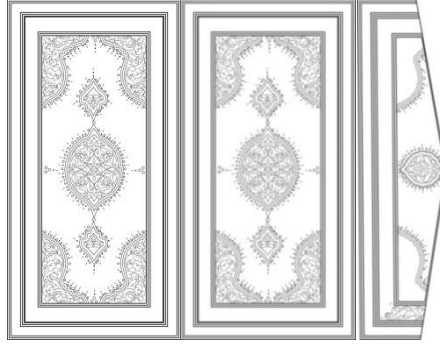
Çiz 2. MHK 1403 envanter numaralı *Fihrist-i Şehinşâhân*'ın cilt şeması

Kütüphanedeki üçüncü örnek MHK 5066 envanter numaralı *Süleyman-nâme* adlı eserdir. Müellifi *Kara Çelebî-zâde Abd el-Azîz b. Hüsâm ed-dîn* olup müstensih kaydı *Mehmed Nazif* olarak kayıtlara geçmiştir. Dili *Türkçe* olan yazmanın konusu *Osmanlı Tarihi* ile ilgilidir ve *talik* hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1185 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi

miladî 1770 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 23,3 cm x 12,4 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahverengidir (Fot. 8). Cildin tezyinatı aynı karakterde yapılmıştır (Çiz. 3). Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı sol kapın bir köşebendindeki desenin küçük bir bölümü silinmiştir. Şemse; oval formda ve dandanlı olup zemini cildin aslî renginden farklı olarak mavi renk girilmiş ve rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Yekşah aletiyle desenlerin yönüne uygun olacak şekilde işlenerek motiflere hacim kazandırılmıştır. Salbek $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifiyle tasarlanırken, köşebentlerdeki rumi motifleri ise asimetrik tasarlanmış ve zeminlerine girilen mavi renkle birlikte mülevven etki sürdürülmüştür. Şemse, salbek ve köşebentlerin dandanlarına önce kalın, sonrasında ise ince zencerek geçilmiş ve tığ ile noktalar da ilave edilerek tezyin edilmiştir. Mıklep şemsesi oval formda ve dandanlı olup $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifiyle bezenmiştir. Cildin kenar suyundaki üç iplik rumiler taba rengi üzerine nakşedildikten sonra yekşah ile de işlenmiştir. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

Fot 8. MHK 5066 envanter numaralı Süleyman-nâme'nin cildi

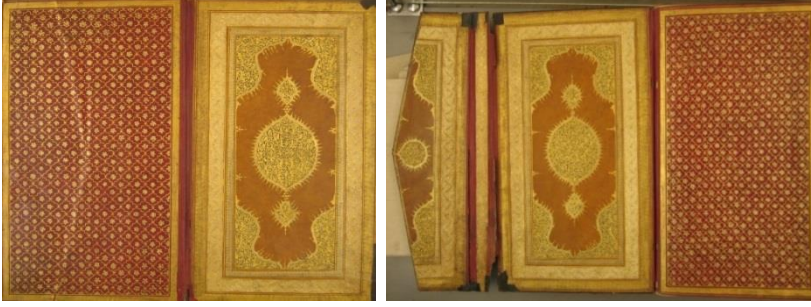

Çiz 3. MHK 5066 envanter numaralı Süleyman-nâme'nin cilt şeması

Kütüphanedeki dördüncü örnek MHK 5040 envanter numaralı *Târîh-i Silahdar* adlı eserdir. Müellifi *Silahdâr Mehmed Ağa Fındıklılı* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili *Türkçe* olan yazmanın konusu *Osmanlı Tarihi* ile ilgilidir ve *nesih* hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1205 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1789 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 35,6 cm x 18,9 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir. Şemse, salbek, köşebent ve kartuş paftalardan oluşan cildin dış tezyinatı saz yolu üslubunda tasarlanmış ve bordo renkte deri kullanılarak mülevven şeklinde yapılmıştır (Fot. 9). Cildin kab içlerine denk gelen bölümleri yekşah tekniğinde icra edilmiş (Fot. 10-11) ve süsleme programları aynı karakterde tasarlanmıştır (Çiz. 4). Kitabın yan kâğıtları ise zerbahar ile tezyin edilmiştir. Yekşah ile bezenen kısımlardaki şemse; oval formda ve dendanlı olup zeminine cildin aslî renginden farklı olarak mavi renk girilmiş ve rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Akabinde yekşah aletiyle desenlerin yönüne uygun olacak şekilde işlenerek motiflere hacim kazandırılmıştır. Salbek $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifiyle tasarlanırken, köşebentlerdeki rumi motifleri ise asimetrik tasarlanmış ve zeminlerine girilen mavi renkle birlikte mülevven etki sürdürülmüştür. Şemse, salbek ve köşebentlerdeki rumi motiflerinden arda kalan kısımlar yeşil altınla yapılan noktalarla doldurulmuştur. Bu formların dendanlarına önce kalın, sonrasında ise ince zencerek geçilmiş ve tığ ile noktalar da ilave edilerek tezyin edilmişlerdir. Mıklep şemsesi oval formda ve dendanlı olup $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifiyle tasarlanmıştır. Cildin kenar suyu ve sertab içindeki üç iplik rumiler açık gülkurusu rengi üzerine nakşedildikten sonra yekşah ile de işlenmiştir. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

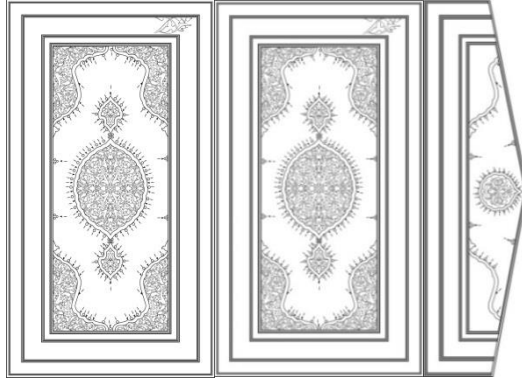

Fot 9. MHK 5040 envanter numaralı *Târîh-i Silahdar*'ın cildi

Fot 10. MHK 5040 envanter numaralı *Târîh-i Silahdar*'ın sağ kab içi bezemeleri (sol)

Fot 11. MHK 5040 envanter numaralı *Târîh-i Silahdar*'ın sol kab ve mıklep içi bezemeleri (sağ)

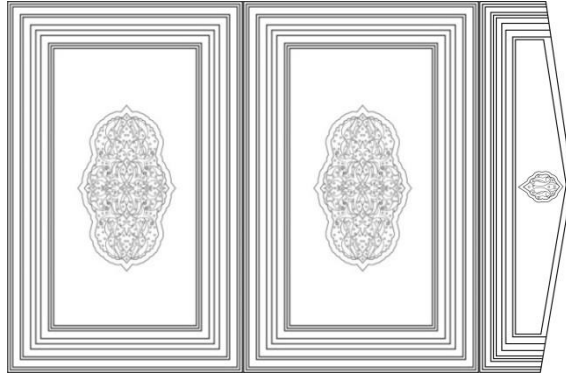
Çiz 4. MHK 5040 envanter numaralı *Târîh-i Silahdar*'ın cilt şeması

Kütüphanedeki beşinci örnek MAK 104 envanter numaralı *Hâşiye alâ Şerhi'l-mevâkıf* adlı eserdir. Müellifi *Abd el-Hakîm b. Şems ed-dîn es-Siyâlkûtî* olup müstensih kaydı *İsmail b. Mustafa b. Ahmed* olarak kayıtlara geçmiştir. Dili *Arapça* olan yazmanın konusu *Akaid ve Kelam* ile ilgilidir ve *talik* hattı ile kaleme alınmıştır. Hicrî 1222 senesine tarihlendirilen eserin istinsah tarihi miladî 1806 yılına tekabül etmektedir. Ölçüleri ise 24 cm x 15,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Fot. 12). Cildin tezyinatı aynı karakterde yapılmıştır (Çiz. 5). Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı cildin kenarlarına önce siyah sonrasında ise bordo renkte deri ilave edilmiş ve üzerleri zencerek ve cetvellerle tezyin edilmiştir. Şemseden arda kalan kısımlara ise çay renginde kâğıt yapıştırılmış ve üzerine herhangi bir tezyini unsur yapılmamıştır. Şemse; dikdörtgen forma yakın olup dendanlı tasarlanmış ve rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulandıktan sonra yekşah aletiyle de işlenmiştir. Şemse dendanları kalın zencerekle geçilerek bezenmiştir. Mıklep şemsesi ise oval formda ve dendanlı olup $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifleriyle tasarlanmıştır. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve çift S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

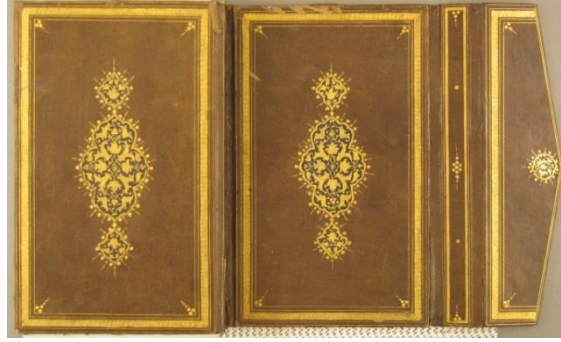
Fot 12. MAK 104 envanter numaralı *Hâşiye alâ Şerhi'l-mevâkıf*'ın cildi

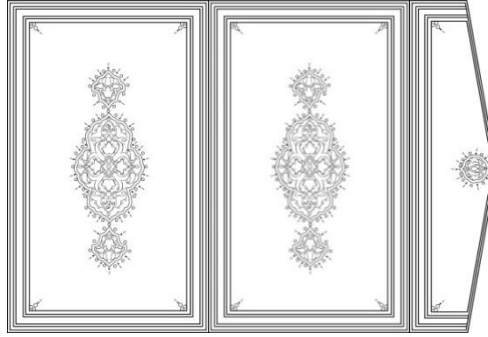
Çiz 5. MAK 104 envanter numaralı *Hâşiye alâ Şerhi'l-mevâkıf*'ın cilt şeması

Kütüphanedeki altıncı örnek MHK 5161 envanter numaralı *Divan* adlı eserdir. Müellifi *Bedil Efdal-ed-dîn İbrâhîm Hakanî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili *Farsça* olan yazmanın konusu *Fars Dili ve Edebiyatı* ile ilgili olup *talik* hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmamakta, fakat tezyinî özelliklerine bakıldığında XVII. ve XVIII. Yüzyıl ciltleriyle sıkı benzerlik ihtiva etmektedir. Ölçüleri ise 20,5 cm x 12,5 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahverengidir (Fot. 13). Cildin tezyinatı aynı karakterde yapılmıştır (Çiz. 6). Şemse; dar ve uzun formda olup ortası dışarıya doğru çıkıntılı tasarlanmış ve rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Salbekteki rumiler ise $\frac{1}{2}$ simetride icra edilmiş ve her iki formdaki desenler yekşah aletiyle işlenerek hacim kazandırılmıştır.

Şemse ve salbek dendanlarına tığ ve noktalar ilave edilerek bezenmişlerdir. Sertabın alt ve üst kısımlarında üçer altın nokta (pars beneği) nun bitiminde birer tığ, tam ortasında bir penç ve pencin alt ve üst bölümünde birer tığ ve ara boşluklarda da birer altın nokta bulunmaktadır. Cildin dört köşesine üçer altın nokta ve tığ eklendikten sonra çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

Fot 13. MHK 5161 envanter numaralı *Divan*'ın cildi

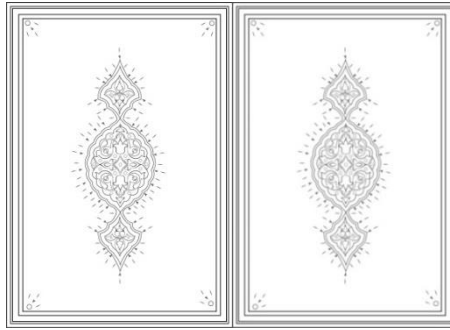
Çiz 6. MHK 5161 envanter numaralı *Divan*'ın cilt şeması

Kütüphanedeki yedinci örnek MHK 5821 envanter numaralı *Cilâ'u'l-Kulûb* adlı eserdir. Müellifi *Birgili Mehmed Efendî b. Pîr Alî* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili *Arapça* olan yazma, *nesih* hattı ile kaleme alınmıştır. Cildin tarihi için kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmamakta, fakat tezyinî özelliklerine bakıldığında XVII. ve XVIII. yüzyıl ciltleriyle sıkı benzerlik ihtiva etmektedir. Ölçüleri ise 20,5 cm x 14 cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve müklepten oluşmakta, deri rengi ise koyu kahvedir (Fot. 14). Cildin tezyinatı aynı karakterde yapılmıştır (Çiz. 7). Şemse; oval formda ve

dendanlı olup rumi motifleri $\frac{1}{4}$ simetri gözetilerek altınla yazma tekniğinde uygulanmıştır. Salbekteki rumiler ise $\frac{1}{2}$ simetride icra edilmiş ve her iki formdaki desenlere yekşah aletiyle işlenerek hacim kazandırılmıştır. Şemse ve salbek dendanlarına tığ ve noktalar ilave edilmiştir. Mıklep şemsesi ise tepelik formundadır ve $\frac{1}{2}$ simetrideki rumi motifiyle tasarlanmıştır. Sertab; altın çizgilerle dört eşit kartuşa bölünmüş ve herhangi bir süsleme girilmemiştir. Cildin çevresine çekilen altın cetveller ve S zencerekle birlikte tezyinatı tamamlanmıştır.

Fot 14. MHK 5821 envanter numaralı *Cilâ'u'l-Kulûb'ün cildi*

Çiz 7. MHK 5821 envanter numaralı *Cilâ'u'l-Kulûb'ün cilt şeması*

3. Değerlendirme ve Karşılaştırma

Katalog bölümünde incelenen üç adet Türkçe, üç adet Arapça ve bir adet Farsça olmak üzere yedi adet eserin ciltleri yekşah tekniğinde yapılmıştır. Hatları sanat değeri taşımamakta ve yalnızca istinsah niyetiyle kaleme alındıkları gözlemlenmiştir. Ciltlerinde bordo ve kahverenginin farklı tonlarında sahtiyan deri (keçi derisi) kullanılmıştır. Ciltler; sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta olup durumları iyi vaziyettedir ve tamir

görmeden günümüze sağlıklı bir şekilde gelmiştir. Ciltlerin şemse tasarımlarında $\frac{1}{4}$ simetri, salbek ve mıklep şemseleri $\frac{1}{2}$ simetri, köşebent tasarımlarında ise asimetrik rumi kompozisyonları tercih edilmiştir.

MAK 104 ve MHK 5066 envanter numaralı iki adet cildin müstensih kaydı bulunurken MAK 550, MHK 1403, MHK 5040, MHK 5161 ve MHK 5821 envanter numaralı beş adet cildin ise müstensih kaydı bulunmamaktadır.

MHK 1403, MHK 5040 ve MHK 5066 envanter numaralı üç adet cildin dili Türkçe, MAK 104, MAK 550 ve MHK 5821 envanter numaralı üç adet cildin dili Arapça, MHK 5161 envanter numaralı cildin ise dili Farsçadır.

MAK 550, MHK 1403, MHK 5066, MHK 5040 ve MAK 104 envanter numaralı beş adet cildin tarih bilgisi kayıtlarda geçmekteyken MHK 5161 ve MHK 5821 envanter numaralı iki adet cildin ise tarih kaydı bulunmamaktadır. Tarih kaydı olmayan ciltlerin tezyinî özelliklerine bakıldığında XVII. ve XVIII. Yüzyıl ciltleriyle benzerlik ihtiva ettikleri ortadadır.

MHK 5040 envanter numaralı cildin yekşah bezemesi kap içinde yer almakta olup katalogdaki tek örnektir.

MAK 104 envanter numaralı cildin bezemesinde tek şemse kullanılmıştır.

MAK 550, MHK 5161 ve MHK 5821 envanter numaralı üç adet ciltte şemse ve salbek yer almaktadır. MHK 1403, MHK 5040 ve MHK 5066 envanter numaralı üç adet ciltte ise şemse, salbek ve köşebent ile tezyin edilmiş, ayrıca ciltlerin kenar sularında üç iplik rumi motifine yer verilmiştir.

MAK 550, MHK 5040, MHK 5066 MHK 5161 dört adet cilt ile MHK 1403'ün mıklebinde yer alan tasarımlar mülevven tarzda yapılmışlardır.

MHK 5040 ve MHK 5066 envanter numaralı iki adet cildin sertab kısımlarında üç iplik rumi yer almaktadır.

MAK 104 envanter numaralı cildin bordüründe çift S zencerek yer alırken diğer altı adet ciltte ise tek S zencerek uygulanmıştır.

MHK 1403 ve MHK 5161 envanter numaralı ciltler; Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki VHD 53 envanter numaralı '*eş-Şifa Bi-Ta'rifî Hukukî'l-Mustafa*', VHD 834 envanter numaralı '*Selimname*', VHD 945 envanter numaralı '*Şerhu Tehzibi'l-Mantık*', VHD 1139 envanter numaralı

'*Fetava-yı Ankaravî*¹³, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Koleksiyonundaki 00003 envanter numaralı '*Mushaf-ı Şerîf*'in şemsesi, Tire Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümündeki NP/137 envanter numaralı '*Hadis-i Erbain Tercümesi*'nin şemsesi, NP/256 envanter numaralı '*Gunyetü'l – Mütemelli fi Serhi Münyeti'l - Musallî*'nin şemsesi, NP/439 envanter numaralı '*Hasiye ale'l – Mutavvel*'in şemsesi¹⁴, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki 42 YU 283 envanter numaralı '*Kitabü'l-Muğrip fi Tertip el-Muğrip*'in şemsesi, 42 YU 668 envanter numaralı '*Muhtasar el-Meanî*'nin şemsesi, 42 YU 342 envanter numaralı '*Şerhü'l-İşarât*'in şemsesi, 42 YU 36 envanter numaralı '*Meşarik al-Envar min Sihah al-Ahbar al-Mustazviye*'nin şemsesi, 42 YU 6632 envanter numaralı '*Câmi el-Usûl*'ün şemsesi¹⁵, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki Hacı Selim Ağa Koleksiyonunda yer alan 42-1-2-3 envanter numaralı '*Bahariye-i Kutb-i Şahi Der İstihraci Ayati Kelami İlahî*'nin şemsesi, 375 envanter numaralı '*Şerhu'l Vikaye*'nin şemsesi, 411 envanter numaralı '*El-Hidaye fi'l Furu al-Hanefiye*'nin şemsesi, 1088 envanter numaralı '*Teshilu'l Fevaid ve Tekmilu'l Mekasid*'in şemsesi¹⁶, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi'ndeki 05 BA 416 envanter numaralı '*Fuşulü'l Bedai fi Usulü'l-Şerai*'nin şemsesi¹⁷, Konya Mevlana Müzesi Müzelik Eserler Bölümündeki 1169 envanter numaralı '*Dibâce-i Tefsîr-i Şerîf*'in¹⁸ şemsesi, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki MHK 5083 envanter numaralı '*Siyer-i Nebî*'nin şemsesi, Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Şarkiyat Koleksiyonunda bulunan Török Qu.28 envanter numaralı '*Cem-nüme fi-Fenni'l- Coğrafya*'nın şemsesi¹⁹ ve MHK

¹³ Serap Akgül, *Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesinde Bulunan 18. Yüzyıla Ait Cilt Sanatı Örnekleri* (Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 304.

¹⁴ Mehmet Küçük, *Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki Necip Paşa Vakfına Ait Elyazma Eserlerin Çarkuşe, Yekşah ve Zilbahar Cilt Kapağı Özelliklerine Göre Kataloglanması* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 124, 128, 143.

¹⁵ Tuğba Yalçınkaya, *Yusuf Ağa Kütüphanesindeki 17. ve 18. Yüzyıl Deri Ciltleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 41, 68, 71, 108, 120.

¹⁶ Nil Mucuk, *Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki Yekşah Ciltler* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 19, 40, 44, 76.

¹⁷ Gülçin Karaman, *Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki 17. ve 18. Yüzyıl Ciltleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006) 323.

¹⁸ Hacer Kara, *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 739.

¹⁹ Mesude Hülya Doğru, "Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Şarkiyat Koleksiyonunda Bulunan 16. 17. ve 18. Yüzyıla Ait Üç Cilt Örneği", *14. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri*, ed. Kunduracı O. ve Aytaç A., (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları), 232.

5161 envanter numaralı '*Divan*'ın şemsesi ile aynı tezyinî unsura sahiptir.

MAK 104 envanter numaralı cilt; Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki VHD 967 envanter numaralı '*Haşiye Ala Şerhi Metali'i'l Envar*', VHD 980 envanter numaralı '*Şerhu'r-Risaleti'l-Adudiyye fi'l-Vaz'iyye*', Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki 42 YU 599 envanter numaralı '*Zariat İla Makarim eş-Şeriat*'ın şemsesi²⁰, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki Hacı Selim Ağa Koleksiyonunda yer alan 234 envanter numaralı '*Meşarikul Envarin Nebeviye Min Sıhahil Ahbari'l Mustafavi*'nin şemsesi²¹, Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi BLK 0522 envanter numaralı '*el-Fevâ'idu'z-Ziyâ'iyeye fi Hâlli Müşkilâti'l-Kâfiye*'nin şemsesi²², ile aynı tezyinî unsura sahiptir.

MHK 5040 ve MHK 5066 envanter numaralı ciltler; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Pertevniyal Paşa Koleksiyonundaki 00032 envanter numaralı '*Delâilü'l-Hayrât*' ile 8 envanter numaralı '*Mushaf-ı Şerîf*', Türk İslam Eserleri Müzesi 482 envanter numaralı '*Mushaf-ı Şerîf*', Birleşik Arap Emirlikleri-Şârıka, Abdurrahman el-Uveys Koleksiyonundaki '*Mushaf-ı Şerîf*'in tasarım şeması, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T.9359 envanter numaralı '*Mushaf-ı Şerîf*' ile A.6625 envanter numaralı '*Mushaf-ı Şerîf*'in²³ tezyinatları ile aynı karakterdedir.

MHK 5821 envanter numaralı cilt; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndeki Hacı Selim Ağa Koleksiyonunda yer alan 167 envanter numaralı '*Camiu't Tirmuzi*'nin şemsesi²⁴, ile aynı tezyinî unsura sahiptir.

Sonuç

Türk cilt sanatı tarihsel süreç içerisinde dönemin tezyinat anlayışıyla paralel bir seyir izlemiş ve kendine has tekniklerle de bezenerek ayrı bir sanat kolu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Batı ile artan münasebetleri neticesinde Avrupa sanatındaki Barok ve Rokoko motifleri İstanbul merkezli olmak üzere mimariden kitap sanatlarına kadar her sahada etkili olmuştur. Bu yüzyıllarda Türk cilt sanatında da değişimler yaşanmış ve Klasik dönemdeki şemse formları daha dar ve uzun olacak şekilde tasarlanmalarının yanında yazma tekniğiyle de işlenmiştir. Yekşah

²⁰ Yalçınkaya, *Yusuf Ağa Kütüphanesindeki 17. ve 18. Yüzyıl Deri Ciltleri*, 128.

²¹ Mucuk, *Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki Yekşah Ciltler*, 36.

²² Beyza Çakır, *Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 194.

²³ Uğur Derman, *Doksan Dokuz İstanbul Mushafı* (İstanbul: Türk Petrol Vakfı, 2010), 51, 279, 328.

²⁴ Mucuk, *Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki Yekşah Ciltler*, 32.

aletıyla yazma desenin formuna uygun olacak şekilde bastırılarak hacim kazandırılmış ve sanat değerleri daha da arttırılmıştır. Ekseriyetle rumi motifi tercih edilse de zerbahar, çiçek buketleri ve Barok/Rokoko gibi bezemelerin de muhtelif kısımlarına tatbik edilmiştir. Yekşah ciltlerin uygulanabilmesi için ise evveliyatında yazma tekniği ile nakşedilmiş motiflere ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

Katalogdaki ciltlerde bordo ve kahverengi tonları tercih edilmiştir. Şemse, salbek, köşebent, mıklep şemsesi ve kenar sularındaki formların zeminlerine sürülen farklı bir renk sayesinde mülevven tarzda yapılmaları motiflerin etkisini arttırmış ve daha sanatlı kılmıştır. Yedi adet yekşah ciltten beş tanesinin tarih kaydı mevcut iken iki adedinin ise tarih bilgisi bulunmamaktadır. Fakat bu iki adet cildin yekşah tekniğinde yapılması XVII.-XVIII yüzyıl ciltleriyle aynı karakterde olduğunu göstermektedir. Cilt sanatı araştırmalarında karşılaşılan temel zorluklardan biri de cildinin bağlı olduğu kitap ile aynı dönemi yansıtmamasıdır. Çünkü kitabın kolaylıkla değişebilen parçası cildi olduğundan kitap ile cildinin farklı zamanlara ait oldukları örnekler sıklıkla karşılaşılan durumlar arasındadır.

Sonuç olarak, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 13.105 adet ciltten yedi adedinin yekşah tekniğinde üretildiği tespit edilmiş ve ciltler; diğer müze, kütüphane ve koleksiyonlardaki örneklerle de karşılaştırılmıştır. Zaman içerisinde uğradıkları tahribattan dolayı ciltlerdeki noksan olan tezyinî unsurlar da dikkatlice analiz edilmiş ve aslına uygun olarak çizimleri yapılmıştır. Cilt sanatı araştırmalarında yekşah ciltler hakkında ayrıntılı bilgiye rastlanmaması ve örneklerinin de az oluşu araştırmaların bu konuya yönlendirilmesine neden olmuştur. Kütüphanede Türk cilt sanatının her dönemine ait örnekler mevcut olup gerek ciltlerinin gerekse de muhteviyatlarının tetkik edilmesinin bilim ve sanat dünyasına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca hem yurt içi hem de tüm İslâm coğrafyasındaki yazma eser ciltlerinin incelenmesi ve gerekli akademik ve sanatsal çalışmaların da yapılmasıyla Türk cilt sanatının devir özellikleri, terminolojik tanımlamaları, malzeme ve teknik gibi konularda daha zengin verilere ulaşılacak ve bir bütünün daha iyi görülmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akgül, Serap. *Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesinde Bulunan 18. Yüzyıla Ait Cilt Sanatı Örnekleri*. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aksu, Hatice. "Rokoko". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Aritan, Ahmet Saim. "Türk Cild Sanatı". *Türk Kitap Medeniyeti*. ed. Alper Çeker. 60-97. İstanbul: Kültür A.Ş, 2009.
- Çakır, Beyza. *Balükesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Derman, Uğur. *Doksan Dokuz İstanbul Mushafı*. İstanbul: Türk Petrol Vakfı, 2010.
- Doğru, Mesude Hülya. "Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Şarkiyat Koleksiyonunda Bulunan 16. 17. ve 18. Yüzyıla Ait Üç Cilt Örneği". *14. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri* ed. Kunduracı O. ve Aytaç A. 231-235. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Emecen, Feridun. *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Emecen, Feridun. "Manisa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/577-583. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Erünsal, İsmail. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Güney, Gül. "Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Eser Ciltleri Hakkında Bir Değerlendirme". *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, (Haziran, 2019), 99-108.
- Hepworth, Paul. "The Yekşah Binding: Problems in a Name". *Uluslararası Cilt Sanatı Buluşması Sempozyumu-Tebliğler*. ed. Ali Rıza Özcan. 161-163. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2013.
- Kara, Hacer. *Konya Mevlâna Müzesi Müzelik Eserler Bölümünde Bulunan Osmanlı Dönemi Ciltleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2015.
- Karagöz, Sadık. *Manisa İli Kütüphaneleri*. Ankara: Manisa İli Merkez

Kütüphaneleri ve Geliştirme Derneği Yayınları I, 1974.

Karaman, Gülçin. *Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki 17. ve 18. Yüzyıl Ciltleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Küçük, Mehmet. *Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki Necip Paşa Vakfına Ait Elyazma Eserlerin Çarkuşe, Yekşah ve Zilbahar Cilt Kapağı Özelliklerine Göre Kataloglanması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, "Tarihçe". Erişim 17 Aralık 2020.
http://www.manisa.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3

Mucuk, Nil. *Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki Yekşah Ciltler*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ünver, Süheyl. *İlim ve Sanat Tarihimizde Fatih Sultan Mehmed*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1953.

Yalçinkaya, Tuğba. *Yusuf Ağa Kütüphanesindeki 17. ve 18. Yüzyıl Deri Ciltleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.